

CEYHAN'DA GÖÇMEN YERLEŞİMLERİ VE GÖÇMENLERİN SOSYAL VE EKONOMİK HAYATA OLAN ETKİLERİ

19. yüzyılın ikinci ve 20. yüzyılın ilk yarısında gerçekleşen Türk göçlerinin Osmanlı İmparatorluğu ve akabinde kurulan yeni Türk Cumhuriyeti üzerinde önemli sosyal ve ekonomik etkileri olmuştur. Bu göçler, bir yandan Anadolu'da Türk nüfuzunu pekiştirirken diğer yandan da ekonomik hayata canlılık getirmiş, iş gücü sağlamıştır. Bu göçler iki taraftan gerçekleşmiş, gelen Türk gruplarının büyük kısmı Kafkaslardan ve Balkanlardan göç ederek Anadolu'nun muhtelif bölgelerine yerleştirilmişlerdir. Göçmenlerin yerleştikleri önemli noktalardan biri de şimdiki Ceyhan ilçesinin bulunduğu bölgedir. Bu göçler sonucu Ceyhan ilçesi önemli bir göçmen yerleşim noktası olmuş; hatta başka bir deyişle Ceyhan ilçesinin temelleri bu göçmen yerleşimleriyle atılmıştır.

Ceyhan ilçesinin tarihinde bu kadar önemli yer tutan göçmen yerleşimlerini incelemek için ilk önce önemli göç dalgaları hakkında bilgi vermek gerekmektedir. Bu göç akımlarının özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun ilk yıllarında gerçekleşen göçler etkisini Ceyhan'da da büyük ölçüde göstermiştir. Bu göç akımlarıyla gelen göçmenler Ceyhan'da çeşitli bölgelere yerleştirilmiş; her gelen grupta yeni bir köy kurulmuş ve Ceyhan ilçesinin sınırları her yerleşimle daha da genişlemiştir. Bu göçmenlerin özellikle Ceyhan'a yerleştirilmesinde tüm Adana Bölgesi'nin geleceğini etkileyecek olan önemli sosyal ve ekonomik nedenler söz konusudur.

Büyük çaplı Türk göçleri 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nun en önemli sorunlarından biri haline gelmiştir. 1856 Kırım Savaşı esnasında ve sonrasında Rusya Kafkaslarda Osmanlı sınırına doğru ilerlemeye başlamıştır. Rus ilerleyişi sonucunda Kırım ve Kafkaslardan binlerce Müslüman insan topluluğu göç etmeye başlamıştır. 1856'da, 17.971 kişi Kırım'dan ve 1.060 kişi Kafkasyadan Anadolu'ya gelmiştir. Bu göç akımları 1860-1864 yılları arasında iyice şiddetlenmiş; 227.361 kişilik bir Müslüman grup Kırım'dan ve yaklaşık 400.000 kişilik ayrı bir Müslüman Türk grubu da Kafkaslardaki yurtlarından göç edip Osmanlı İmparatorluğu'na sığınmışlardır. Gelen grupların arasında ortalama 100.000 nüfuslu Nogay Tatarları¹ adıyla bilinen bir Müslüman Türk grubu da vardır.²

¹ Yabancı kaynaklarda Nogay Tatarları adıyla belirtilen bu grubun üyeleri kendilerini Nogay olarak tanımlamayı uygun görmektedir.

Kafkaslardan ve Kırımdan gelen Türk gruplarına ilave olarak Balkanlardaki yurtlarından göç etmek durumunda kalan birçok Türk grubu da özellikle bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu sınırlarına doğru göç etmeye başlamıştır. Bu Müslüman gruplarının yer değiştirmesindeki en büyük etken Balkanlarda Osmanlı İmparatorluğu'nun toprakları üzerinde birer birer kurulmaya başlayan bağımsız ya da otonom devletlerdir. Osmanlı tebasından olan Rumlar, Bulgarlar ve Sırp millî ve özellikle homojen nüfus özelliklerini taşıyan devletlerini kurdukça burada yaşayan ve dil ve din bakımından devletin yönetici sınıfından ayrılan Türk ve Müslüman gruplar bu devletlerin dışına itilmeye başlamıştır. Millî liderlerin sloganı haline gelen 'dinde ve dilde birlik' sözü Türk gruplarının daha fazla bu devletlerde barınamamasına neden olmuştur.³ Bu gruplar da öncelikli olarak Balkanlarda Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları dahilinde olan yerlere göç etmişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu Balkanlarda toprak kaybettikçe Anadolu'nun içlerine doğru ilerlemek durumunda kalmışlardır. İlk ciddi göç akımı 1829 Edirne Anlaşması'ndan sonra, bir başka deyişle Yunanistan'a bağımsızlık, Sırbistan'a otonomi getiren akitten sonra görülmüştür. Büyük ölçekli göçler 1877-1878 yılları arasında yaşanan ama 93 Harbi olarak bilinen Osmanlı-Rus Savaşı ve 1912-1913 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu'na maddî ve manevî büyük kayıplar yaşatan Balkan Savaşları sonrasında şiddetlenerek devam etmiştir. 1923 yılında da kabul edilen ve 1924'te yürürlüğe giren Nüfus Mübalesi Anlaşması da Balkanlardan görülen Türk göçlerinin önemli bir kısmını oluşturmuştur.

93 Harbi sırasında ve sonrasında yani 1876-1882 yılları arasında yaklaşık 600.000 Müslüman Anadolu'ya göç etmiştir. Balkan Savaşları sonrasında da 104.000 kişi Doğu Trakya'ya göç etmiş; 1913'te de 49.000 Müslüman, Bulgaristan ve Osmanlı İmparatorluğu arasında imzalanan İstanbul Antlaşması gereğince Anadolu'ya geçmek durumunda kalmıştır.⁴

Osmanlı İmparatorluğu'nda görülen bu göçler sonrasında birçok göçmen grubu Anadolu'ya yerleştirilmeye başlanmıştır. Yerleşime açılan bölgelerden biri de Ceyhan'dır. 1855-1860 yılları arasında Kafkaslardan yapılan Türk göçlerinin sonuçları Ceyhan'da da görülmüş ve bu göçlerle Anadolu'ya gelen Nogay Tatarları Ceyhan'ın ilk yerleşik nüfusunu oluşturmuştur. Yaklaşık 2500 hane olarak tahmin edilen Nogay

² Aslı Emine Çomu, "The Impact of the Exchange of Populations on the Social and Economic Life of the City of Adana" (Yüksek Lisans tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2005), s.63.

³ a.g.e.,s.62.

⁴ a.g.e., s.63.

Tatarları, Ceyhan Nehri boyunca devlet tarafından yerleştirilmişlerdir. Gelen aşiretlerin adları şöyledir: Caynak, Cıvantayak, Konakoğlu, Boğta, Koltaki, Aytemir, Arşan ve Koruklu.⁵ Bu aşiretler Ceyhan'da Kılıçkaya, Çiftlikler (önceki adıyla Çiflikat), Ağaçpınar (önceki adları Kurtköyü ve Ilıcapınar), Altıkara, Toktamış, Yılankale, Telemeti, Büyükmangıt, Küçükmanğıt, Mercimek, Hamitbey ve İncetarla (eski adları Hasanağa ve Mercin) köylerine yerleştirilmişlerdir.⁶ Hatta ilçenin ilk adlarından biri olan Yarsuvat da bu göçmen yerleşimleri sonucu verilmiştir. Çiftlikler ya da Çiflikat Köyü'ne yerleştirilen göçmenler ilk önce buraya Kıpçak adını verdiler. Çiftçilik ve hayvancılık yaptılar. Sonra sularının yetersizliğinden dolayı Ceyhan Irmağı'ndan yararlanmak için ilçenin bugünkü yerine taşındılar. Hayvanlarını ırmaktaki suvatta sulatıkları için buraya Yarsuvat adı verildi.⁷

Sadece Nogay Tatarları değil Balkan Türkleri de Ceyhan'da yerleşik nüfusun oluşmasına katkıda bulunmuştur. Balkan göçmenleriyle de Ceyhan'da yeni yerler yerleşime açılmıştır. Bahsi geçen Balkan göçmenleri özellikle 19. yüzyılın son çeyreğinde ve 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Ceyhan'a yerleştirilmişlerdir. Gelen Türk grupları Hamidiye'ye 1895'te, Küçük Burhaniye'ye ya da eski adıyla Kokar'a 1892-1897 yılları arasında, Ağaçlı'ya ,önceki adıyla Çeçenvarza'ya, 1876-1880 tarihleri arasında, Selimiye'ye eski adıyla Yapalak'a 1897'de, Sirkeli'ye 1897'de, Dikilitaş'a 1879-1880 arasında, Günlüce'ye eski adıyla Şadiye ya da Karamezar'a 1902'de, Salihie'ye ya da eski adıyla Kuzucak'a 1900-1902 yılları arasında, Gündoğdu'ya veya önceki adıyla Hurşidiye'ye 1892-97 yılları arasında, Akdam'a 1910'da yerleştirilmişler; Ekinyazı'na ya da önceki adıyla Sıddıkiye'ye, Çataklı'ya veya eski adıyla Haliliye'ye, Yenikent ya da eski adıyla Rumelişukriye'ye, Çiçekli veya eski adıyla Hilmiye'ye ise Balkan Savaşları'ndan sonra ikamet ettirilmişlerdir. Böylece Balkanlardan yapılan göçler sonrasında Ceyhan'da yerleşim alanları genişlemiş ve nüfus da bunu takriben artmıştır.⁸

Ceyhan'a yerleştirilen göçmen grupları sadece Nogay Tatarları ve Balkan muhacirleriyle sınırlı kalmamış; bu grupların yanında Çerkezler ve Kırım Tatarları'na da Ceyhan'dan toprak verilmiştir. Çerkezler, 1876-80 yılları arasında yeni adıyla Adapınar'a

⁵ Peter Alford Andrews, ed., *Ethnic Groups in the Republic of Turkey* (Ludwig Reichert Verlag: Weisbaden, 1989), s.444.

⁶ Mustafa Soysal, *Die Siedlungs und Landschaftsentwicklung der Çukurova: mit besonderer berücksichtigung der Yüreğir-Ebene* (Bamberg: Palm&Elke, 1976), s.60-61.

⁷ *Yurt Ansiklopedisi*, 1981 ed., sv. "Adana", s.60.

⁸ Mustafa Soysal, s.60-61.

eskiden bilinen adıyla Çerkezkaramezar'a, şimdiki adıyla Değirmenli eski adıyla Şevkiye'ye, Köprülü'ye ve yeni adıyla Çokcapınar eski adıyla Çokca'ya gönderilmiş ve yerleştirilmişlerdir. Kırım Tatarları ise 1879-80 yılları arasındaki dönemde Büyük Burhaniye'den ya da eski adıyla Yeşilhöyük'ten, Çakaldere'den ve Yellibel'den toprak verilip buralardan yurt edinmişlerdir. Bu gruplara ek olarak Rusya'dan gelen diğer bir Türk grubu da 1904'te eskiden bilinen adıyla Abidiye veya yeni adıyla Erenler Köyü'ne yerleştirilmişlerdir. Aynı şekilde Arnavutluk bölgesinden göç ederek Anadolu'ya geçen bir grup Boşnak da yine Ceyhan'a ama bu sefer de Hamitbeybucağı'na 1892'de ikamet ettirilmişlerdir.⁹

Hem Kafkaslardan ve Balkanlardan hem de diğer bölgelerden gelen göçmenler Çukurova Bölgesi'nde Müslüman nüfusunun artmasına büyük ölçüde katkıda bulunmuşlardır. Müslüman nüfusu Adana Vilayetinde 1893'te 341.000 kişi olarak hesaplanmışken 1906'da bu sayı 435.000'ne ulaşmıştır.¹⁰ Böylece 19. yüzyılda yaşanan yıkıcı savaşlarda Müslüman nüfusunda büyük kayıplar veren Osmanlı vilayetleri bu göçlerle ikame edilmiştir. Bu göçlerin manevi açıdan da büyük katkıları olmuştur. Bu göçmenler için kullanılan terim, 'muhacir', de bu maneviyatı pekiştiren unsurlardan biridir. Muhacir Kuran-ı Kerim'de kullanılan bir terimdir ve Hz. Muhammed'le birlikte Mekke'den Medine'ye göç eden insan topluluğunu nitelemek için kullanılmıştır. Bu kullanışta Mekke inanmayanların şehri ve Medine de inananların şehri olarak bahsedilmiştir. Böylece bu terim inanmayanların yurdundan inananların vatanına gidenleri nitelemiştir. Gelen göçmenler, bir başka deyişle muhacirler de Hıristiyan Balkan milli devletlerinden Osmanlı İmparatorluğu'na göç etmişlerdir. Bu durumun aynı zamanda Müslüman gruplar arasında bir uyanışa yol açtığı iddia edilebilir ve bu grupların kendilerini Osmanlı tebasındaki diğer dinlerden olan gruplardan ayırmalarına neden olduğu ileri sürülebilir. Bu durum Müslüman gruplar arasındaki İslami bağları pekiştirmiştir denebilir.¹¹

Ayrıca göçmen yerleşimleri bölgenin ekonomik hayatını da olumlu yönde etkilemiştir. Bilindiği üzere Ceyhan Nehri ve kollarının beslediği Çukurova Bölgesi'nin ikinci en önemli tarım bölgesi Yüksekova'dır. Yüksekova önemli bir tarımsal potansiyele sahip olmasına rağmen bu potansiyel uzun süre değerlendirilememiştir. Adana Bölgesinde

⁹ A.g.e.

¹⁰ Aslı Emine Çomu, s.38.

¹¹ Alexandre Toumarkine, *Les Migration des Populations Musulmanes Balkaniques en Anatolie (1876-1913)* (İstanbul: İsis, 1995), s. 32.

tarımsal faaliyetlerin yoğunlaşması 19. yüzyılın ikinci yarısında özellikle 1860'tan sonra gerçekleşmiştir. Amerikan İç Savaşı'ndan dolayı pamuk sıkıntısı çeken İngiliz tüccar ve iş adamları pamuk üretimi için uygun bir alan ararken Adana Bölgesi'nin pamuk yetiştirmek için gayet uygun olduğuna karar vermişler ve burada pamuk üretiminin artırılması için Osmanlı padişahıyla anlaşma yoluna gitmişlerdir. Pamuk üretiminin yaygınlaşması için 1862'de Osmanlı İmparatorluğu tarafından bir ferman yayınlanmış ve bu tarihten sonra pamuk üretimine çok daha fazla önem verilmiştir.¹² Pamuk üretimi öncelikle Çukurova'da yaygınlaşmış ve pamuk üretiminin artması ticareti de oldukça geliştirmiştir. Tarım, ticareti ve sanayii de tetiklemiş; bu sektörler de tarımsal üretimin artmasıyla olumlu yönde etkilenmiştir. Bu sektörlerin birbirleriyle bağlantısını sağlayan ulaşım da yine bu dönemde gelişmiş ve tarımsal fazlayı uluslararası pazarlara götürmeyi sağlayacak ulaşım yatırımları da bu yıllarda faaliyete geçmiştir. 1886'da tamamlanan Adana-Mersin demiryolu, 1906'da Almanya'nın kontrolüne geçmesiyle daha da uzatılmış ve bu hat Osmaniyeye ulaştırılmıştır. Almanya demiryolunun uzatılması üzerine yatırımlarını yoğunlaştırırken bunun karşılığında Osmanlı İmparatorluğu'ndan birtakım iktisadi iltimaslar görmüştür. Bu iltimaslar arasında demiryolunun geçeceği bölgelerin-ki Ceyhan da dahildir bu bölgelere- tarımsal potansiyelinden yararlanma da vardır. Demiryolunun yapımı hem Ceyhan'da tarımsal faaliyetleri hızlandırmış hem de yabancı tüccarların ilgisini bu yöne çekmesine neden olmuştur.¹³ Fakat tarımsal üretimin fazlalaşması önündeki en büyük engel bu bölgede nüfusun yeterli olmamasıdır. İşte bu durumda devreye giren göçmenler Ceyhan ve çevresindeki nüfus azlığına büyük ölçüde çare olmuş ve tarımla uğraşan nüfus eksikliğini büyük ölçüde kapatmışlardır.¹⁴ Bu göçmenlerin üretime katkıda bulunması için de Osmanlı İmparatorluğu tarafından birtakım kolaylıklar sağlanmıştır. Göçmenler, Menafi Sandığı'ndan tohumlar ve aletler için para yardımı görmüşler ve daha da önemlisi aşar vergisi ödemekten muaf tutulmuşlardır.¹⁵ Ceyhan topraklarının tarıma açılması Adana Bölgesi'ndeki tarımsal fazlayı oldukça fazla arttırmış ve Adana'yı Akdeniz Bölgesinin önemli bir tarım merkezi haline getirmiştir. Çukurova'nın en önemli mahsulü olan pamuk üretimi Ceyhan Bölgesi'nin tarıma açılmasıyla oldukça fazla artış göstermiş ve pamuk üretimi 1905'te

¹² Aslı Emine Çomu, s.28-29.

¹³ A.g.e.,s.36-37.

¹⁴ Meltem Toksöz, "The Çukurova: From Nomadic Life to Commercial Agriculture, 1800-1908" (Doktora Tezi, SUNY Binghamton Üniversitesi, 2000), s.110-111.

¹⁵ A.g.e., s.270.

45.000 balyadan 1912’de 115.000 balyaya çıkmıştır. 1913’te 829.690 dönüm toprak pamuk üretimine ayrılmıştı ve bu topraklardan 27.072 ton pamuk elde ediliyordu.¹⁶ Bu üretim artışında da Ceyhan’a yerleştirilen göçmenlerin büyük katkısı vardı.

Osmanlı İmparatorluğu devrinin sonra erdiği ve Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk kurulduğu dönemde Anadolu’yu yeni bir göç akımı etkisi altına aldı. Bu Lozan Barış görüşmeleri sırasında kabul edilen Türk ve Yunan Hükümetleri Arasındaki Nüfus Mübadelesiydi. Nüfus Mübadelesi 30 Ocak 1923 tarihinde Türk ve Yunan hükümetleri arasında Lozan’da imzalanan ve Türkiye’deki Rum nüfusla-İstanbul’daki Rum nüfus hariç- ve Yunanistan’daki Müslüman nüfusun –Batı Trakya Türkleri dahil olmamak üzere- yer değiştirmesini öngören bir anlaşmadır. Anlaşma gereğince Müslüman göçmen grupları Anadolu’ya Aralık 1923 tarihinden itibaren gelmeye başlamışlardır. Resmi kaynaklarda 395.000 kişi olarak tahmin edilen göçmenler Anadolu’nun muhtelif bölgelerine yerleştirilmeye başlanmıştır. Göçmenler gelmeden önce kararlaştırılan 10 yerleşim bölgesinden biri de Adana Bölgesi’dir. Buraya göçmenler Mersin Limanı’yla girmişler ve buradan yerleştirilecekleri bölgelere gönderilmişlerdir. Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü Arşivi’ne göre Nüfus Mübadelesine tabi olan 4937 göçmen Adana iline ve çevre ilçelere yerleştirilmiştir. Gelen göçmenler öncelikle Adana Merkez, İncirlik, Kozan ve Ceyhan’a gönderilmiştir.¹⁷ Gelen göçmenler arasından toplam 242 aile Ceyhan’a yerleştirilmiş ve bu ailelere 18.103 dönüm toprak verilmiştir. Verilen tarlaların miktarı göçmenlerin Yunanistan’da bıraktıkları mal varlığına göre belirlenmiş ve her aileye ortalama 50 ile 70 dönüm arası toprak düşmüştür. Ceyhan’a yerleştirilen göçmenler Yunanistan’ın Alasonya, Serez ve Proybala kentlerinden gelip Toktamış, Akdam, Irmaklı ya da eski adıyla Mahmudiye köylerine yerleşmişlerdir.¹⁸ Bahsedildiği üzere bu köyler daha önce de göçmen yerleştirilen yerlerdir. Nüfus Mübadelesiyle gelen göçmenler daha önce kurulan göçmen köylerine gönderilmişlerdir. Bu dönemde sadece mübadiller değil diğer bölgelerden mesela Bosna’dan, Bulgaristan’dan, Preveze’den, Kosova’dan ve Üsküp’ten gelen göçmenler de Ceyhan’a yerleştirilmiştir. Gelenlerden Boşnaklar Hamitbeybucağı’na yerleştirilirken diğerleri Yeniköy’e gönderilmiştir.

Fakat her ne kadar Nüfus Mübadelesi dolayısıyla göçmen olsa da Ceyhan bu dönemde göç yerleşimi için ilk seçenek olmamıştır. Bunun arkasındaki en önemli neden de sosyal

¹⁶ Aslı Emine Çomu, s.30.

¹⁷ A.g.e, s.83.

¹⁸ Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü Arşivi, İskan ve Tefviz Defteri.

ve ekonomik şartların değişmiş olmasıdır. 1923 tarihinde gayri müslim azınlıkların vilayeti terk etmesiyle bir nüfus problemiyle karşılaşan Adana ve Kozan gibi bölgeler göçmen yerleşimi için ilk tercih edilen yerler olmuştur. Bunun yanında Ceyhan'ın nüfusunun neredeyse tamamını Müslüman ve Türk göçmenler oluşturduğundan ve bu göçmenlerin 1923 yılından sonra da bölgede yaşamaya devam etmesinden dolayı Ceyhan büyük bir nüfus kaybına uğramamıştır. Bunun için göçmenler öncelikle Adana ve Kozan'a gönderilirken yerleştirelemeyen bazı göçmenlerin de Ceyhan'da Cumhuriyet dönemi öncesi kurulan göçmen köylerinde yerleştirilmesi sağlanmıştır. Gelen takviye göçmen gruplarıyla Ceyhan ilçesinin nüfusu daha da artmış ve böylece tarımla uğraşan nüfusta da bir artış gözlemlenmiştir.

Sonuç olarak, 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar Ceyhan Nehri'nin bahar döneminde taşmasıyla sellerle boğuşan ve suların çekilmesiyle bataklığa dönen bugünkü Ceyhan ilçesinin sınırları içerisindeki topraklar, tarımsal faaliyetlerin yoğunlaşması, tarıma yönelik projelerin geliştirilmesi, bataklıkların kurutulması gibi, ve göçmenlerin tarıma katkıda bulunmasıyla önemli bir yerleşim bölgesine dönüşmüş ve Adana Bölgesi'nin en önemli tarım alanlarından biri haline gelmiştir. Ceyhan'da göçmenlerin yerleşik hayata geçirilmesiyle nüfus sorunu büyük oranda çözülmüş ve yaz aylarında ovalardan dağlık bölgelere göç ederek tarımın aksamasına neden olan konar-göçer yerli nüfusun doğurduğu sıkıntılar da göçmenlerin yerleşmesiyle birlikte büyük ölçüde hafiflemiştir. Bugün Adana-Merkez ilçeden sonra Adana İli'nde en kalabalık ikinci ilçe Ceyhan'dır. Ceyhan aynı zamanda Adana Bölgesi'nin en önemli tarım merkezidir. Ceyhan'ın hem sosyal hem de ekonomik açıdan günümüze kadar olan gelişmesinde gelen göçmenlerin rolü yadsınamayacak kadar çoktur.

BİBLİYOGRAFYA

Andrews, Peter Alford, ed. *Ethnic Groups in the Republic of Turkey*. Wiesbaden: Ludwig Reichert Verlag, 1989.

Çomu, Aslı Emine. “The Impact of the Exchange of Populations on the Social and Economic Life of the City of Adana.” Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2005.

Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü Arşivi. İskan ve Tefviz Defteri.

Soysal, Mustafa. *Die Siedlungs und Landschaftsentwicklung der Çukurova: mit besonderer Berücksichtigung der Yüreğir-Ebene*. Bamberg: Palm&Elke, 1976.

Toksöz, Meltem. “The Çukurova: From Nomadic Life to Commercial Agriculture, 1800-1908.” Doktora Tezi, SUNY Binghamton Üniversitesi, 2000.

Toumarkine, Alexandre. *Les Migrations des Populations Musulmanes Balkaniques en Anatolie (1876-1913)*. İstanbul: İsis, 1995.